

MÉRY ERZSÉBET

Asszony a fronton

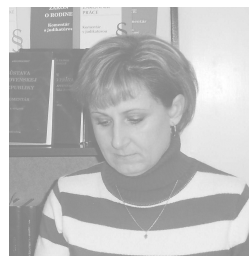
Polcz Alaine (pszichológus, thanatológus, író) nevével életem egy olyan meghatározó szakaszában – és nagyon fiatalon – találkoztam először, amikor gyógyíthatatlan csecsemők halálával kellett szembe-sülnöm nap mint nap. Életük utolsó óráit töltöttem velük. Feldolgozhatatlan volt számomra a tehetetlenség és az intézeti gyermekhalál. Évekkel később döbbsentem rá, hogy az öregkori halállal – amely egy zárt intézet rideg falai (és személyzete) közt tesz pontot egy hosszú élet végére – sem tudok mit kezdeni. Majd megszokom, mondták az idősebb kollégák. Nem szoktam meg. Megszöktem.

Polcz Alaine ezekben az években indította el Magyarországon a Hospice-mozgalmat. Olyan meggyőződéssel szállt síkra írásaiban a halál méltóságának megőrzése és visszaállítása mellett, amely hihetetlen lelki erőről és segítő részvétről tanúskodott, és amelyből merítettem én is. A halálról írt, mégis az élet oly mértékű tisztelete sugárzott az írásaiból, hogy már akkor se tudtam őket pusztán tényközlő szakszöveggként olvasni. A szocialista egészségügy akkoriban szinte kötelezővé tette a „kórházi halált”, a haldoklót elkülönítette, még a saját kérésére sem engedték haza, pedig a magyar kultúrtörténetben egész más hagyományokra tekintünk vissza. Gondoljunk csak olyan irodalmi példára, mint Németh László *Gyász* című regénye, ahol a haldokló gyermeket egy pillanatra se hagyja magára a család, a falu. Ez viszont már a másik véglet, mert nem biztos, hogy a nagy nyilvánosság előtt kell meghalni, de az bizonyára jó, ha a szeretteink kísérnek „át”, ha eljön az idő.

Egy riportban Polcz Alaine arról beszélt, hogy szakszövegeinek első közönsége mindig férje, Mészöly Miklós volt. Időnként megdorgálta őt, mondván, hogy egy magyar író felesége ne írjon le ilyen meg ilyen mondatot. Maga Mészöly lepődött meg a legjobban, amikor az 1990-es évek küszöbén felesége kezébe adta a titokban írt *Asszony a fronton* kéziratát. Tudta, hogy sikerkönyv lesz.

A regény pontosabb műfaji meghatározásánál segítségünkre lehet az alcím. Az *Egy fejezet életemből* az önvallomás, életrajzi eseményeken alapuló lélektani regény irányába mutat, de én megkockáztatom akár a történelemtudományban manapság oly hangzatos „oral history” ötvözetét is. Az egyes szám első személyű narráció is ezekre utal.

Polcz Alaine nem tartotta magát „igazi” írónak. „Te jószágos ég, annyi mindenkit és magamat is megírtam, mert sajnos mindig csak a

1 Polcz, Alaine:
Macskaregény,
Kalligram, Pozsony,
2005, 137. p.

2 Polcz Alaine:
Asszony a fronton.
Ötödik kiadás.
Jelenkor, Pécs,
2005, 111. p.

valóságot tudom írni... Mi lesz? Perek és sértődések özönét kapom, vagy mindenkitől kérjek engedélyt? [...] A rejtőzködés bűjőcskája. Persze ezt csinálják az igazi írók, ha írnak. Nehéz lehet igazi írónak lenni.”¹

Ha ezt az idézetet életrajzi adatok ismeretében olvassuk, és tudjuk, kik is tartoztak Mészölyék közvetlen baráti köréhez az 1945 utáni és a kortárs irodalom képviselői közül, körülbelül sejthetjük, mire is gondolhatott Polcz Alaine. Számomra még egy érdekes és lényeges üzenetet hordoz az *Asszony a fronton* megírása, ami miatt fontosnak éreztem a talán kicsit hosszúra sikeredett felvezetést. Polcz Alaine az irodalmi ingerekben gazdag környezetben „megtanult szépírni”. Negyvenöt évig hordozta magában mindazt, amihez valószínűleg kereste a megfelelő nyelvi formát, ha ugyan létezik megfelelő nyelvi forma azoknak a borzalmaknak a leírására, amelyek meghatározták egész életét és pályáját.

A rendszerváltás előtti években, amelyek a „szovjet barátság és testvériség” jegyében teltek, elképzelhetetlennek tartom, hogy Magyarországon – vagy akár nálunk is – megjelenhetett volna egy ilyen írás. Ezeknek az évtizedeknek a lelki vívódásai, élettapasztalatai, bölcsessége kellett ahhoz, hogy az *Asszony a fronton* ne a gyűlölet és a bosszúvágy regénye legyen, hanem a megértésé és a megbocsátásé. A túlélésé, az életé, aminek a végén, de csakis a legvégén, annak elválaszthatatlan és természetes részeként ott a halál, amely igenis megérdemli azt a méltóságot, amit az élet. Ez volt az a töltet, az élet alázatos tisztelete, amely áthatotta szakmai írásait is. Az *Asszony a fronton* azok közé a könyvek közé tartozik, melyeket nem tudtam letenni, s melyeket az ember valóban még a „bőrével is olvas”.

„Egy másik éjszaka egész csapat ütött rajtunk, akkor a földre fektettek, sötét és hideg volt, lőttek. A következő kép maradt meg bennem: guggolva körbevesz nyolc-tíz orosz katona, hol egyik fekszik rám, hol másik. Megszabták az időt, hogy egynek mennyi jut. Néztek egy karórát, időnként gyufaszálat gyújtottak, az egyiküknek öngyújtója is volt, mérték az időt. Sürgették egymást. Kérdezte az egyik: »dobro robota?« Nem mozdultam. Azt hittem, hogy ebbe belehalok. Persze, nem hal bele az ember. Kivéve, ha eltörik a gerincét, de akkor se azonnal.”²

Döbbenetesek ezek a sorok, és nem tudom úgy olvasni őket, hogy ne keressek párhuzamot a láger- és hadifogolyregényekkel. A civilek, és főleg a nők (gyereklányok és idős asszonyok) ellen elkövetett háborús erőszaknak – pedig nagyon is számottevő volt – alig van irodalma. Talán azért, mert ezt a felszabadító hadsereg hős katonái művelték akkoriban, és erről a felszabadulás utáni években nem-hogy írni, de még suttogva beszélni sem szabadott.

Azok közül, akik túléltek ezt a brutális erőszakot, kevesen érték meg a rendszerváltást.

Aki igen, az is öregasszony volt már akkor, családdal, unokákkal. És mélyen hallgatott. Talán jobb is ezt elfelejteni, ha ugyan lehet. A

nemiséget érintő megaláztatás nyilvános felvállalása bizonyára a legnehezebb, még akkor is, ha evidens, hogy ártatlan, szenvedő alanya volt.

3 Uo., 109. p.

4 Uo., 92. p.

Az irodalom kontinuitásáról is gyakran beszélünk. Szinte kaffkai asszonyors-képpel indul az *Asszony a fronton*. A házasságkötés körülményei, az első férj, János kimértsége és hűtlensége, ami miatt a fiatalasszony kénytelen elviselni az első megaláztatást, a nemi betegséget és az orvos ironikus megjegyzéseit. Mivé válnak a naiv lánykori ábrándok és a polgári értékek a front napjai alatt? Átrendeződik az egész értékrend.

Talán ebben az esetben helyén való az az állítás, hogy ami nem öl meg, az megerősít.

A szembesítés során, amikor a szovjet kiskatona szemében meglátja a riadt kétségbeesést és félelmet, amikor lehetősége nyílik valamiféle bosszúra, képes felmérni, hogy rajta az úgyse segít, de kár volna egy fiatal életért. És micsoda erő kellhetett ahhoz is, hogy valaki, akit szinte az egész ország ismer – aki sikeres pszichológus és Mészöly Miklós felesége – 1991-ben leírjon és felvállaljon ilyen mondatokat?

„Az esperes nagy belső szobájában tértem magamhoz. Az üvegek kitörték, az ablakok bedesztkázva, az ágyban nem volt semmi, csak a csupasz deszkák, azon feküdtem. Az egyik orosz volt rajtam. Hallottam, ahogy a mennyezetről egy női hang csapott le: anyu, anyuka! – kiabálta. Aztán rájöttem, hogy az én hangom az, én kiabálok. Mikor rájöttem, abbahagytam, csöndesen, mozdulatlanul feküdtem. A tudatommal nem tért vissza a testérzékelésem, mintha megdermedtem vagy kihültem volna. Az ablaktalan, fűtetlen szobában, meztelen alsótesttel fázhattam is. Nem tudom, még hány orosz ment át rajtam azután, azt sem, hogy azelőtt mennyi. Mikor hajnalodott, otthagytak. Fölkeltem, nagyon nehezen tudtam mozogni. Fájt a fejem, az egész testem. Erősen véreztem. Nem azt éreztem, hogy megerőszkoltak, hanem azt, hogy testileg bántalmaztak. Ennek semmi köze nem volt az öleléshez, sem a szexushoz. Semmihez sem volt köze.”³

Ebbe talán tényleg belehalni lett volna a legkönnyebb. Hatalmas élni akarásával azonban még az ezt követő súlyos betegségből is felépült. Csatákat nyert a halállal szemben. És tanult, szakadatlanul tanult. Tudta, hogy valakinek meg kell írnia az *Asszony a fronton*.

Igaz, hogy a regény akkor jelent meg, amikor a szovjet befolyás megszűnt, viszont éppen ezek voltak azok az évek, amikor divatosá vált a posztkommunista országokban hívőnek lenni. Nem kevés bátorság kellett ahhoz is, hogy antiklerikális gondolatait leírja, melyeket a papok visszataszító viselkedése a front alatt váltott ki belőle.

Talán érdekes megjegyezni, és ide is kívánczik, hogy felesége bunkerélménye alapján írta Mészöly a *Bunker* című drámáját.⁴ Első anyósáról, a kedves Mamikáról, akivel végigszenvedte a frontot és a bunkert is, Polcz Elaine megható szeretettel ír. Mamika révén, aki

5 Uo., 123. p.

kulcsárnő volt a csákvári Esterházy-uradalomban, betekintést nyerhettünk egy történelmi család fényes múltjának végnapjaiba is Magyarországon. „Mamika jó volt, tiszta, szelíd, hallgató. Mindig, mindenben egyetértettünk, sokkal jobban, mint anyámmal, mint bárkivel. Se férfival, se nővel, soha senkivel nem tudtam úgy meglenni, mint Mamikával, pedig mindvégig veszélyes helyzetben és nagy bajok közepette voltunk együtt. Talán angyal volt. Ő volt a csendesség, a szelídség és a szerénység.”⁵

Az *Asszony a fronton* megrázó olvasmány, sőt fontos kordokumentum is. A magyar asszonysorsot egy olyan időszakában tárja elénk, amely sokáig hiányzó láncszem volt irodalmunkban.

Ajánlott követési távolság művésznövendékeknek, 1999.

**HA EZT EL TUDOD OLVASNI,
AKKOR TÚL KÖZEL JÖTTÉL !**